

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Fırat University Journal of Social Science
Cilt: 20, Sayı: 1, Sayfa: 427-442, ELAZIĞ-2010

1929 DÜNYA EKONOMİK KRİZİ'NİN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

Effects of 1929 World Economic Crisis on Turkey

Feyzullah EZER *

ÖZET

1929 Dünya Ekonomik Krizi, başta Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere olmak üzere, dünyanın birçok ülkesini derinden etkilemiştir. Bu krizden etkilenen ülkelerden biride Türkiye'dir. Türkiye, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte hızlı bir kalkınma sürecine girmiştir. Bu süreçte Türkiye, liberal bir ekonomi politikası takip etmiştir. Fakat Türkiye, dünyanın yaşadığı ekonomik kriz yüzünden, takip ettiği bu liberal ekonomik politikayı yeniden gözden geçirmek ve bazı tedbirler almak zorunda kalmıştır. Bu çalışmada; 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin Türkiye'ye etkileri ve kriz sonrası Türk hükümetlerinin aldığı tedbirler incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Atatürk, 1929 Dünya Ekonomik Krizi, Türkiye, Ekonomi, Ticaret.

ABSTRACT

The 1929 World Economic Crisis had a deep effect on many countries, especially on the United States and England. One of these countries is Turkey. Turkey entered in a rapid development process with the proclamation of the Republic. Turkey followed a liberal economic policy within this period. However, Turkey had to revise the liberal economic policy and take some measures due to the world economic crisis. In this study, the effects of 1929 World Economic Crisis on Turkey and the precautions that Turkish governments took after the crisis were analyzed.

Key Words: Atatürk, 1929 World Economic Crisis, Turkey, Economy, Trade.

---

* Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Elazığ; fezer@firat.edu.tr

Giriş

Avrupalılar, Sanayi İnkılâbı'yla birlikte ortaya çıkan sömürgecilik hareketleri kapsamında, kapitülasyonlardan da faydalanarak Osmanlı sanayisi, ekonomisi ve pazarını ele geçirmeye başlamışlardır. Öyle ki Avrupa'da Sanayi İnkılâbı sonrası ortaya çıkan seri üretim karşısında, yerli sanayi ürünlerinin korunması mümkün olmamıştır. Çünkü kapitülasyonlar büyük bir engel olarak ortaya çıkmış ve Osmanlı Devleti'ne gümrük vergilerini büyük devletlere danışmadan artırma yollarını da kapatmıştır.¹ Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin 1854 yılından itibaren dış borçlanma süreci başlamış, alınan borçların geri ödenmesindeki sıkıntılar sebebiyle de 1881 yılında Düyun-u Umumiye İdaresi kurulmuştur. Bu dönem Osmanlı Devleti'nin mali açıdan bağımsızlığını kaybettiği, Avrupa devletlerine borçlanmanın başladığı bir bağımlılık dönemi olmuştur.² Avrupa'dan alınan bu borçların büyük bir kısmı özel kişilerden ve bankalardan alınmıştır.³ Ayrıca Düyun-u Umumiye İdaresi'nin Osmanlı Devleti'ndeki varlığı yabancı sermayenin girmesinde güven veren önemli unsurlardan biri olmuştur. I.Dünya Savaşı'na kadar Türkiye'deki iktisadî faaliyetler genellikle Avrupa sermayesi tarafından yürütülmüştür.⁴ Bütün sanayi ve ticarî işletmeler yabancı sermayenin eline geçmeye başlamıştır. Açık pazar haline gelen ülkede yabancı sermaye, genellikle devlet güvencesinin bulunduğu, altyapı yatırımlarına yönelmiştir.⁵ Bu dönemde Osmanlı

¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Ankara, 1983, s. 435-436, 482.

² Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922)*, Ankara, 1994, s. 12-13. Daha geniş bilgi için bkz. E. Z. Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s. 424-432.

³ Borçların büyük bir kısmı (% 92) özel kişilerden, bankalardan alınmıştır. Kaynak itibarıyla borçlanma; başta % 40 ile Fransa, % 29 ile İngiltere, % 8 ile Hollanda, % 7 ile Belçika, % 5 ile Almanya, % 2 ile İtalya, % 1 ile Avusturya-Macaristan'a yapılmış, % 8'i ise iç borçlanma ile sağlanmıştır. Osmanlı dış borçlarının, 1881 yılı itibarıyla alacaklı ülkelere göre dağılımıdır. 1914 yılı itibarıyla; Fransa ve Almanya'nın, Osmanlı dış borçları içindeki payları artmış (Fransa % 49, Almanya % 20), İngiltere, Belçika ve Hollanda'nın payları ise azalmıştır. Bkz. Cihan Duru- Kemal Turan-Abdurrahman Öngeoğlu, *Atatürk Dönemi Maliye Politikası, I. Kitap, Mondros'tan Cumhuriyete Mali ve Ekonomik Sorunlar*, Ankara, 1982, s. 94; A. Emin Yaman, *Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu Ekonomisi 1919-1922*, Ankara, 1998, s. 6.

⁴ 1914 yılı itibarıyla yabancı yatırımların % 63'ü demiryollarına, %12'si bankacılık sektörüne yapılmıştır. Ticaret, sanayi, madencilik, belediye hizmetleri ve limanlara yapılan yatırımlar miktar olarak birbirlerine yaklaşık oranlarda olmuştur. Demiryollarına yapılan yatırımların % 49,6'sı Fransız, % 36,8'i Alman ve % 9,8'i de İngiliz sermayesi ile gerçekleştirilmiştir. Limanlara yapılan yatırımların % 69,1'i, bankacılık sektöründeki yatırımların % 38,2'si Fransız sermayesiyle gerçekleştirilmiştir. Tüm sektörlerde yapılan yatırımların ise, % 50,4'ü Fransızlar, % 27,5'i Almanlar, % 15,3'ü İngilizler tarafından yapılmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. C. Duru-K. Turan-A. Öngeoğlu, *Atatürk Dönemi Maliye Politikası*, s. 94; B. Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri*, s. 81-82.

⁵ Ahmet Emin, Yaman, *Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu Ekonomisi 1919-1922*, Ankara, 1998, s. 59.

topraklarında yatırım yapan kuruluşlar, ülke ekonomisiyle bütünleşmek yerine dış ekonomilerle bütünleşmeyi tercih etmişlerdir.⁶

I. Dünya Savaşı, zaten büyük sıkıntı içerisinde olan Türk ekonomisini daha da zor bir noktaya getirmiştir. Bu yüzden Mustafa Kemal Atatürk, Millî Mücadele başlangıcında ve sonrasında ekonominin geliştirilmesi gerektiğini müteaddit defalar vurgulamış, hatta bağımsızlığın ana koşulu saymıştır.⁷ Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte bir taraftan sanayi ve altyapı alanında özel sektörü destekleyici düzenlemeler yapılırken, diğer taraftan da tarım sektörü geliştirilmeye çalışılmıştır.⁸ Ancak uzun süren bir savaştan çıkan ve Osmanlı'dan intikal eden ekonomik sorunları çözmeye çalışan Türkiye, 1929'da patlak veren Dünya Ekonomik Krizi'nden büyük ölçüde etkilenmiştir.⁹

1. 1929 Dünya Ekonomik Krizi

I. Dünya Savaşı dünya ekonomik düzenini altüst etmiştir.¹⁰ Savaştan sonra galip devletlerin yenilen devletlere, şartları çok ağır antlaşmalar imzalatmaları, ekonomik ve siyasî ilişkileri çıkmaza sokmuştur.¹¹ Uluslar arası piyasalarda fiyatlar hızla düşmeye başlamış ve 1921 yılında ilk ekonomik kriz ortaya çıkmıştır. 1922–1927 yılları arasında ise; bazı durgunluklar olsa da dünya ekonomisinde genellikle olumlu yönde gelişmeler olmuştur.¹² Özellikle ABD, Avrupa'daki hükümet ve belediyelere kısa vadeli büyük miktarlarda yardımlar yapmış, bunlar da bu paraları hem kalkınma hem de ödemeler dengesindeki açığı kapatmak için kullanmışlardır.¹³ Diğer taraftan ABD'de sanayi ve inşaat alanındaki yatırımlar, 1927–1929 yılları arasında % 25 civarında artış göstermiştir. Fakat bu artış kısa bir süre sonra durmuş, sanayideki üretim düşmüş ve işsizlik artmaya başlamıştır. Bu olumsuzluklardan New York Borsası da etkilenmiş, hisse senetleri aşırı derecede değer kaybetmiş ve 1929 sonbaharında Wall Street Borsası çökmüştür.¹⁴ Aslında bu çöküş aniden ortaya çıkmamıştır. Sebepleri I. Dünya Savaşı ve onun ortaya çıkarmış olduğu güvensizlik ortamına kadar uzanmaktadır. Bu savaşın sebep olduğu ekonomik çöküntü ve tahribatın yanı sıra savaşan devletler, ekonomik güçlerinin birkaç

⁶ Doğu Ergil, *Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi*, Ankara, 1981, s. 57.

⁷ Yüksel Ülken, *Atatürk ve İktisat*, Ankara, 1984, s. 93.

⁸ Naci Bostancı, *Kadrocular ve Sosyo-Ekonomik Görüşleri*, Ankara, 1990, s. 1.

⁹ Erdoğan Alkin, *Uluslararası Ekonomik İlişkiler*, İstanbul, 1978, s. 216.

¹⁰ B. Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri*, s. 84.

¹¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914–1980)*, Ankara, 1987, s.145–146.

¹² İlhan Tekeli- Selim İlkin, *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Ankara, 1983, s. 2.

¹³ Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri(1500'den 2000'e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar)*, Ankara, 1991, s. 331.

¹⁴ Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839–1950)*, İstanbul, 2004, s. 341.

katı borçlanmak zorunda da kalmışlardır.¹⁵

1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin yaklaştığı dönemlerde dünya ekonomisine yön veren büyük devletler, almaları gereken önlemleri almamışlardır. Bu devletlerden İngiltere ve ABD'nin aldığı önlemler yetersiz kalmıştır. Ayrıca bazı gelişmiş ülkelerin de ekonomik yönden kendi ulusal çıkarlarını korumaya yönelmesi sonucu kriz kaçınılmaz olmuştur.¹⁶ 1929 Dünya Ekonomik Krizi, başta İngiltere ve ABD'de olmak üzere, büyük çaplı işsizlik, fiyat düşüşleri ve mali krizler şeklinde kendini göstermiştir.¹⁷ Diğer taraftan ABD'de 1922'den beri istikrarlı olan, 1925'te hafif bir düşüş kaydeden toptan eşya fiyatları 1929–1932 arasında üçte bir oranında düşmüştür. Tüm faaliyet alanlarında işsizlik oranı 1930'da 3 milyon iken, 1931'de 6 milyona, 1932'de 10 milyona, 1933'te ise 13 milyona çıkmıştır. Ayrıca ABD'de ithalat 1929'da 4,4 milyar dolar iken, 1932'de 1,3 milyar dolara, ihracat ise 1929'da 5,2 milyar dolardan 1932'de 1,6 milyar dolara düşmüştür.¹⁸

Kriz sonucunda, uluslar arası ticarete de büyük bir gerileme olmuştur. Bu durumun bir sonucu olarak da dünya ticareti 1929–1933 döneminde yaklaşık üç kat gerilemiştir.¹⁹

2. 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin Türkiye'ye Etkileri

2.1. 1929–1933 Döneminde Türk Ekonomisindeki Gelişmeler

Türkiye, ekonomik açıdan birçok olumsuzluğa rağmen 1929 yılına iyimser bir havada girmiştir. Çünkü bu yıl, iklim şartlarının çok uygun olması ürün rekoltesinin yüksek olacağı beklentisini beraberinde getirmişti.²⁰ Diğer taraftan ithalatın kısılması ve gümrük vergilerinin artırılması sonucu bazı yabancı firmalar Türkiye'de yatırım yapmak için çeşitli girişimler başlatmışlardı.²¹ Nitekim ekonomik kriz öncesi Ford Motor Kumpanyası ile hükümet yetkilileri arasında bir antlaşma imzalanmıştı. Bu antlaşmaya

¹⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 116. 155. 5.

¹⁶ Michel Beaud, *Kapitalizmin Tarihi*, Ankara, 2003, s. 196.

¹⁷ Gülten Kazgan, *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, İstanbul, 1988, s. 76.

¹⁸ M. Beaud, *Kapitalizmin Tarihi*, s. 205-206. Daha geniş bilgi için bkz. Erdinç Tokgöz, Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2007), Ankara, 2007, s. 57-58.

¹⁹ Bu konuyla ilgili olarak Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası yetkililerinin 10.07.1936 tarihinde hazırlamış oldukları rapora göre; dünya ticaret hacmi, 1929 yılında 142.500.000.000 TL iken, 1930 yılında 114.400.000.000 TL'ye, 1931 yılında 81.900.000.000 TL'ye, 1932 yılında 54.900.000.000, 1933 yılında ise; 49.500.000.000 TL'ye gerilemiştir. Daha geniş bilgi için bkz. *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 116. 155.5, s. 2.

²⁰ Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*, Ankara, 1974, s. 248.

²¹ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923–1938)*, 3. Kitap, I. Bölüm, Ankara, 1995, s. 315.

göre Ford Motor Kumpanyası, İstanbul'da bir fabrika kuracak; bu fabrikada da otomobil, kamyon, traktör, uçak malzemesi ve montajı yapacaktı. Fakat bu anlaşma, ekonomik kriz nedeniyle uygulanamamıştır.²² Yine ekonomik krizin de etkisiyle diğer alanlara yapılacak yatırımlar da olumsuz etkilenmiştir.²³ Bütün bunlara ek olarak ihracat hacminin daralması ve reel para arzının genişlemesi sonucunda iflas eden firma sayısı giderek çoğalmış ve bunun da etkisiyle işsizlik oranı artmıştır.²⁴ Ekonomik krizin Türkiye'ye ilk yansımaları ise, Türk parasının İngiliz parası karşısında hızla değer kaybetmeye başlaması ile biraz da panik havası şeklinde kendisini göstermiştir. Bu panik havası Türk basınında geniş şekilde yer almıştır. Aralık 1930'daki ekonomik dalgalanmalar üzerine dönemin Başbakanı İsmet İnönü, TBMM'de millî para hakkında yapmış olduğu açıklamada; Türk parasının değer kaybını daha çok, devlet gelirlerinin hesaba katılmadan geniş çaplı harcamalarda bulunulmasına bağlamıştır.²⁵

Ayrıca 1929 yılında kurulan Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyeti Türkiye'nin genel ekonomik durumunun ülkede yarattığı huzursuzluğa karşı bir mücadele organı olarak nitelemek mümkündür. Aslında daha önceki yıllardan başlamak üzere dış ticaret dengesinin devamlı surette açık vermesi bu cemiyetin kurulmasının ekonomik krizle direk olarak bağlantılı olduğunu söylemek zor gözükmemektedir.²⁶ Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin belli bir program içinde geçen çalışmalarını şu ana konular üzerinde toplamak mümkündür:

a- Ekonomik yapımızda önemli yer tutan faaliyet kolları ile ilgili kongreler tertip edilmesi,

b- Her yıl on beş gün devam etmek üzere yerli mallar sergisi düzenlenmesi ve aynı zamanda milletçe yaptığımız tasarrufların sayı ve grafiklerle halkın bilgisine sunulması,

c- Yine bu münasebetle ilk ve orta dereceli okullarda tasarruf haftaları tertip edilerek öğrencilere bir taraftan tasarruf fikrinin aşılması, diğer taraftan da yerli malı kullanılmasının teşvik edilmesi,

d- Türk sanayini tanıtmak üzere imkan buldukça yabancı memleketlerde açılan sergilere iştirak edilmesi,

²² İ. Tekeli- S. İkin, *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, s. 82.

²³ Enver Özcan, *Ekonomik Bunalımlar*, Ankara, 1981, s. 82.

²⁴ İlker Parasız, *Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Kütahya, 1998, s. 25-26.

²⁵ İ. Tekeli- S. İkin, *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, s. 82.

²⁶ Bilsay Kuruç, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası I (1929-1932)*, Ankara, 1988, s. 127-129; Asım Süreyya İloğlu, *Türkiye Ekonomi Kurumunun Kuruluşu ve 1929-1973 Yıllarındaki Çalışmalarına Toplu Bir Bakış*, Ankara, 1974, s. 7, 22.

e- Ulusal Ekonomi adı altında iki ayda çıkarılan bir dergi yayımlanması.²⁷

Diğer taraftan Ekonomik Kriz'e çözüm arayışları, uygulanan sistemin kesintiye uğramasına ve bürokratik kontrolün merkezileşmesine sebep olmuştur.²⁸ Dünya Ekonomik Krizi, siyasî ve ekonomik liberalizmin Türkiye'de itibar kaybetmesine yol açmış;²⁹ bu dönemde Türk ekonomisinde devlet müdahaleciliği ağırlığını daha çok hissettirmeye başlamıştır. Aslında daha önceki dönemlerde de liberal sistem uygulanmasına rağmen devlet, ekonomi gibi önemli bir konuyu yalnızca özel sektörün inisiyatifine bırakmayarak, gelişmeleri yakından takip etmiş ve gerekli tedbirleri almıştır.³⁰ Ayrıca özel sektördeki girişimcilerin, ekonomik gelişmeye hizmet ettikleri takdirde her türlü desteğin sağlanacağı da yetkililer tarafından açıklanmıştır.³¹

1930 yılında hükümet tarafından hazırlanan ekonomik programda Merkez Bankası'nın kurulması kararlaştırılmıştır. Yabancı uzmanların da raporları doğrultusunda, 30 Haziran 1930 tarihinde 1715 sayılı kanunla Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası kurulmuş ve Ocak 1932'den itibaren döviz işlemlerine başlanmıştır.³² Sanayileşmenin plânlı bir hale getirilmesi amacıyla "*Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı*" hazırlanmış ve bu nedenle pek çok yabancı uzman Türkiye'ye davet edilmiştir.³³ 1934'te yürürlüğe konulan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile ilgili çalışmalar, Haziran 1929'da "*Âli İktisat Meclisi*"ne sanayileşmeyi hızlandırmaya yönelik "*İktisadî Rapor*" hazırlama görevinin verilmesiyle başlamıştır.³⁴ Hükümet tarafından 1935'te "*İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı*"nın hazırlıklarına başlanmış ve program Kasım 1936'da dönemin İktisat Bakanı

²⁷ E. Tokgöz, Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi, s. 61-62; A. Süreyya İloğlu, *Türkiye Ekonomi Kurumunun Kuruluşu...*, s. 7, 22.

²⁸ İsmail Türk, *Maliye Politikası ve Çağdaş Bütçe Teorileri*, Ankara, 1969, s. 9.

²⁹ Ahmet Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, Ankara, 1988, s. 20.

³⁰ Ali Nejat Ölçen, "1923-1938 Döneminde Birinci ve İkinci Sanayi Plânları", *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 134; M. Akif Tural, *Atatürk Devrinde İktisadi Yapılaşma ve Celâl Bayar (1920-1938)*, Ankara, 1987, s. 101-102.

³¹ Bu konuda dönemin İktisat Bakanı Celal Bayar şu ifadeleri kullanmıştır: "Devleti kendilerine hizmet için amade tutuyoruz. Şu şartla ki, tüccar fırsat gözetleyen, yalnız kendi menfaatini düşünen bir adam olmamalıdır. Burada önemli olan ekonomik gelişmedir." Bkz. Beşir Hamitoğulları, "Atatürk Devletçiliği ve Ekonomik Bağımsızlık", *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 128.

³² Gürân Çelebican, "Atatürk Döneminde Para-Kredi Siyaseti ve Kurumlaşma Hareketi", *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 26.

³³ *Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50 Yılı*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1973, s. 155.

³⁴ R. Aktan, *Türkiye İktisadi*, Ankara, 1972, s. 47.

Celâl Bayar tarafından Başbakanlığa sunulmuştur.³⁵

1 Kasım 1938'de TBMM'nin Beşinci Dönem toplantısında Atatürk adına, Celâl Bayar tarafından yapılan açış konuşmasında, İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'na geniş yer ayrılmıştır. Bu konuşmada; kalkınmanın köyden başlayacağı belirtilmiş, madencilik ve imalât sanayi dışında enerji ve ulaştırma sektörlerinde de önemli yatırımlar gündeme getirilmiştir.³⁶ Eylül 1938'de İkinci Beş Yıllık Sanayi Plânı uygulanmaya başlanmış, fakat 1939 yılında II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi sebebiyle yürürlükteki projelerin uygulanmasında büyük güçlüklerle karşılaşmıştır.³⁷ Buna rağmen projelerin uygulanması sırasında çok az miktarda dış kaynak kullanılmıştır. 1934 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Plânı'nın finansmanında kullanılmak üzere Sovyetler Birliği'nden 8 milyon dolar, 1938 yılında İngiltere'den 16 milyon sterlin dış borç alınmıştır. Bunun 6 milyonu askerî malzeme alımında, 10 milyonluk kısmı da dış ticaret finansmanında kullanılmıştır.³⁸

2.2. Ekonomik Kriz Döneminde Türkiye'nin Dış Ticareti

I. Dünya Savaşı sonrası ekonomik gerilemenin ilk belirtileri ortaya çıkar çıkmaz ABD yeniden korumacı geleneğine dönmüştür.³⁹ Türkiye ise; 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nden kısa bir süre önce Lozan Antlaşması'nın özel koşulları nedeniyle 5 yıllık geçiş dönemi sonunda gümrük vergilerini yükseltmiştir.⁴⁰ Böylece birçok ülkenin kriz içinde aldığı tedbirleri Türkiye kriz öncesinde almıştır. Krize bir ön hazırlıkla girmesine rağmen Türkiye'nin dış ticareti önemli ölçüde etkilenmiştir.

Türkiye'nin 1923–1929 yılları arasındaki ithalatının %50'sini tüketim malları oluştururken, yatırım malları ancak %25'ini oluşturmuştur.⁴¹ Bu arada Türk lirası üzerindeki enflasyon baskısı giderek artmış, hükümet tarafından alınan tedbirler sonucu paranın aşırı değer kaybı önlenmiştir.⁴² 1928–1931 yılları arasında Türkiye'nin dış ticaret değerleri aşağıda tablolaştırılarak verilmiştir.⁴³

³⁵ Y. Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, İstanbul, 1994, s. 305.

³⁶ Afet İnan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933*, Ankara, 1972, s. 161-162.

³⁷ Koray Başol, *Türkiye Ekonomisi*, İzmir, 1983, s. 62-63.

³⁸ Nahit Töre, "Atatürk Döneminin (1923-1938) Dış Ekonomik İlişkiler Politikası", *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 59.

³⁹ Giovanni Arrighi, *Uzun Yirminci Yüzyıl, (Çeviren: Recep Boztemur)*, Ankara, 2000, s. 434.

⁴⁰ Halûk Cillov, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, 1962, s. 131.

⁴¹ İ. Parasız, *Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, s. 18.

⁴² *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1961, s. 364.

⁴³ İ. Tekeli- S. İlkin, *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, s. 88-89; Avni

Tablo 1: Dış Ticaret Değerlerinin Yıllara Göre Dağılımı (Bin TL)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
1928	173.537	223.532	-49.995	397.069
1929	155.214	256.296	-101.082	411.510
1930	151.454	147.550	3.903	299.005
1931	127.275	126.660	615	253.935

Tablo 2: Dış Ticaret Miktarlarının Yıllara Göre Dağılımı (Ton)

Yıllar	İhraç Miktarı (Ton)	İthal Miktarı
1928	626.682	965.482
1929	669.664	965.606
1930	776.668	616.229
1931	883.221	496.609

Yukarıdaki tablolardan da anlaşılacağı üzere; 1928 yılına göre 1929 ihracat gelirlerinde bir düşüş yaşanmıştır. Türkiye miktar olarak daha fazla ihracat gerçekleştirmesine rağmen fiyatlar hızla gerilediğinden, daha az döviz girdisi sağlamıştır. 1929 sonlarında dış ticaret açığı 50 milyon dolara ulaşmıştır. Buna ek olarak yabancıların elindeki işletmelerin devletleştirilmesi ve yeni demir yolları inşaatı devletin bütçesini daha da zorlamıştır.⁴⁴

Dünya ticaretinin daraldığı bu dönemde bütün olumsuzluklara rağmen Türkiye'nin ihracatını miktar olarak artırabilmesi ihracat gelirlerindeki açığı kısmen de olsa kapatmıştır. Ayrıca ihraç mallarına prim vermek, bir ihraç bankası kurmak ve ihraç mallarında standardizasyon sağlamak amacıyla bir takım çalışmalar yapılmıştır.⁴⁵ Özellikle Türkiye'nin ekonomik yapısının sağlam ve nispeten sade olması sebebiyle Ekonomik Kriz'den batılı devletler kadar etkilenmemiştir. Türkiye'nin bu dönemdeki dış ticaret hacmi şu şekilde gerçekleşmiştir:⁴⁶

Zarakoğlu, "1929-1930 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Türk Ekonomisi ve Alınan Krizle Mücadele Tedbirleri", *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınları, Ankara, 1982, s. 94.

⁴⁴ Andrew Mango, *Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu*, İstanbul, 2007, s. 538.

⁴⁵ *Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı*, s. 288.

⁴⁶ BCA, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 116. 155. 5.

Tablo 3: Türkiye'nin Dış Ticaret Hacmi (İhracat-İthalat Toplamı) (TL)

Yıllar	Ticaret Hacmi
1929	411.000.000
1930	299.000.000
1931	253.000.000
1932	187.000.000
1933	171.000.000

Diğer taraftan 1930'da 1567 sayılı “*Türk Parasını Koruma Hakkında Kanun*” yürürlüğe konularak döviz işlemleri üzerinde kontrol uygulanmaya başlanmıştır. Ayrıca hükümete yetki verilerek gerektiğinde ithalata kısıtlama getirilmesi sağlanmıştır.⁴⁷

2.3. Ekonomik Kriz Sebebiyle Türkiye'nin Almış Olduğu Önlemler

1930 yılı, hükümetin ekonomi alanında takip ettiği politikalarda büyük değişikliklerin yaşandığı bir yıl olmuştur. Bu politika değişikliğinin iki önemli nedeni vardır. Bunlar;

1. Lozan Antlaşması'nın gümrük duvarlarının savaş öncesi düzeyinde tutulmasına ilişkin maddesinin yürürlük süresinin sona ermesi.

2. Dünya Ekonomik Krizi.

Bu iki neden, yıllardır sözü edilen himayeci politikaların su yüzüne çıkmasına yol açmıştır.⁴⁸ Ayrıca millî sanayinin gelişme yollarını aramak ve göstermek amacıyla, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin daveti üzerine “*Birinci Sanayi Kongresi*” 22 Nisan 1930 tarihinde toplanmıştır. Bu Kongre'de özellikle 1929 yılında ekonomik krizin patlak vermesi tartışılmış, Türk sanayinde ham madde ihtiyacı, sermaye ve kredi sorunları, vergi sorunları, Teşvik-i Sanayi Kanunu, sanayi eğitimi, ulaştırma sorunları ele alınmıştır. Birinci Sanayi Kongresi'nin hemen ardından hükümetin hazırlamış olduğu 21 Mayıs 1930 tarihli ekonomik programın, TBMM'ye sunulması, politika değişikliğinin somutlaşan ilk göstergesi olmuştur. Meclis'e sunulan ekonomik programın girişinde, devletin ekonomiye müdahale etmesi, ekonomiyi düzenleyici rolünü yüklenmesi açık olarak belirtilmiştir.⁴⁹

Bu dönemde ekonomik krizin de etkisiyle tarım sektöründe de birtakım olumsuzluklar yaşanmıştır. Tarım ürünlerinin satın alma gücü azalmış ve bu durum

⁴⁷ Dündar Sağlam, *Türkiye Ekonomisi*, Ankara, 1978, s. 314-315.

⁴⁸ Tefik Çavdar, *Türkiye'de Liberalizm (1860-1990)*, Ankara, 1992, s. 211-212.

⁴⁹ Y. Ülken, *Atatürk ve İktisat*, s. 91-92.

özellikle piyasaya yönelik üretim yapan kırsal bölgelerde ki kitleler arasında hoşnutsuzluk yaratmıştır.⁵⁰ Mustafa Kemal Atatürk'ün TBMM'nin 1 Kasım 1930'da yapmış olduğu üçüncü dönem dördüncü toplanma yılı açış konuşmasında ekonomik kriz ile ilgili olarak: "...Efendiler; özellikle tarım memleketlerinde duyulan dünya çapında bir Ekonomik Buhran vardır. Bu Buhran tabiatıyla bizim memleketimizi de etkilemiş ve ağırlığını duyurmuştur. Bu sıkıntı karşısında eşi görülmemiş yıkıntıdan ve darlık getiren kurak yıllardan sonra, vatanımızın gösterdiği canlılık ve dayanıklılık, ancak Türk Milleti'nin bünyesindeki ve TBMM'nin aldığı yerinde kararlarla açıklanabilir." demiştir.⁵¹

Ekonomik kriz sonrası TBMM'ye değişik düşünceler yansıtmak amacıyla 1930 yılında Atatürk'ün de teşvikiyle Ali Fethi Okyar, Cumhuriyet tarihinin ikinci büyük muhalefet partisi olan "Serbest Cumhuriyet Fırkası"nı 12 Ağustos 1930'da kurmuştur. Yeni kurulan muhalefet partisi halk tarafından çok kısa bir zamanda yakın ilgi ile karşılanmış ve ilk belediye seçimlerinde de bu durum açıkça görülmüştür.⁵² Ancak Cumhuriyet Halk Partisi'ne, onun uyguladığı politikalara ve Mustafa Kemal Paşa'ya karşı olanlar bu yeni muhalefet partisinde toplanmışlardı. Ali Fethi Okyar ve parti kurucuları kontrolü elden kaçırmışlar ve bu güçlerin partiye sızmalarını engelleyemez duruma gelmişlerdi. Bu gelişmeler ülkede büyük gerginliğe neden olmuş ve partinin kurucusu Ali Fethi Okyar tarafından Serbest Cumhuriyet Fırkası 17 Aralık 1930'da feshedilmiştir.⁵³

Bu parti ile ilgili olarak dönemin ABD Ankara büyükelçisi Grew; "*Serbest Cumhuriyet Fırkası ülkenin siyasi hararetini ölçmek için kullanılan bir klinik termometreydi ve termometrenin vücutta çok yüksek bir ateş gösterdiği konusunda hiç kuşku yoktu*" demiştir. Diğer taraftan ekonomik krizin Türkiye üzerindeki etkileri, hükümetin ekonomi politikasında sanayileşmeyi hızlandırmaya yönelik yeni bir adım atma çabalarını olumlu yönde etkilemiştir.⁵⁴ 1930 yılından itibaren istenilen ticaret dengesinin sağlanmasında, ithal talebinin kısılmasının önemli bir rolü olmuştur.⁵⁵

⁵⁰ İ. Parasız, *Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, s. 26.

⁵¹ A. İnan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı*, s. 112.

⁵² A. Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, s. 19-20. Ayrıca bkz. Ş. Turan, *Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye'nin Oluşumu*, s. 293. Muhalefet partilerinin başarısızlıkları ile ilgili olarak daha geniş bilgi için bkz. William Hale, *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, İstanbul, 1996, s. 78-79.

⁵³ Ş. Turan, *Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye'nin Oluşumu*, s. 293.

⁵⁴ Y. S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, s. 240-241.

⁵⁵ B. Kuruç, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası I (1929-1932)*, s. 209-211.

Ekonomideki bütün zorluklara rağmen yabancı şirketlerin elinde bulunan işletmeler (demiryolu, kömür, elektrik, gaz v.s) devletleştirme yoluna gidilmiştir. Türkiye'nin millileştirme konusundaki tutumunu eleştiren İngiltere'nin İstanbul başkonsolosu Sir Alexander Telford Waugh,1930'da Londra'ya döndüğünde: “İstanbul ticaret limanı gibi Türkiye'nin paha biçilmez bir değeri, kısmen yabancı girişimlere duyulan kıskançlık, kısmen de bu kent in ulusal mücadeleye katılmamış olması nedeniyle bilinçli olarak feda edildi. Gemi kömürü ticareti Pire Limanı'na geçti ve yabancı bandıralı gemilerin uygulamaları öylesine sıkılaştırıldı ki, Boğazlardan geçen kaptanlar polis korkusuyla İstanbul Limanına yanaşmaktan korkuyorlar.” demiştir.⁵⁶

Türk ekonomisi üzerindeki krizin etkilerinin azalmaya başlaması ile birlikte 1933–1938 döneminde devlet ekonomi politikasında daha aktif bir rol oynamaya başlamıştır.⁵⁷ Bu dönemde sanayileşmeye açık bir şekilde öncelik verilmiş ve sanayileşme plânlı bir şekilde yürütülmeye çalışılmıştır.⁵⁸

Sonuç

Türkiye'de 1923 yılından itibaren uygulanan ekonomi politikası bazı olumlu gelişmelere karşın, istenilen düzeye ulaşmaktan uzak kalmıştır. Devletin bizzat yapmasından çok, devletin desteklemesiyle biçimlenen ekonomi politikasında, liberal olarak adlandırılabilen bir ortamda özel kesimin ekonomiyi kalkındırma yükünü taşıyamayacağı anlaşılmıştır. Aslında bu sonucun ortaya çıkması doğal karşılanmalıdır. Çünkü çok zor şartlarda yıpratıcı bir savaştan çıkmış olan ülkede ekonominin çeşitli darboğazlar ve yetersizlikler içinde olması kaçınılmazdır. Olumsuz ekonomik yapının yanında bir de büyük çaplı küresel bir ekonomik krizin patlak vermesi Türk ekonomisini daha da bozmuştur.

1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin patlak vermesi sonucu dünya pazarlarındaki tahıl ve ham madde fiyatlarının düşmesi Türkiye'nin ihracat gelirlerini azaltmış ve bu durumdan en fazla etkilenen kesimlerden biri de büyük çiftçiler olmuştur. Çünkü Türkiye'deki büyük çiftçiler benzin fiyatlarının yüksek, ürün fiyatlarının düşük olması yüzünden makineli tarım yapamaz hale gelmiştir. Bu dönemde Ege ve Trakya'da birçok ekim alanları boş bırakılmıştır. Sanayi ve ticaret sektörlerinde de benzer sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelerin Türk ekonomisi üzerinde birtakım olumsuz etkileri olmuştur. Bunlar kısaca;

⁵⁶ A. Mango, *Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu*, s. 538–539.

⁵⁷ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal (1922-1938)*, C.III, İstanbul, 1999, s. 347.

⁵⁸ R. Aktan, *Türkiye İktisadı*, s. 49.

1. Dış borç ödemeleri ertelenmiş ve ithalat kısılmak zorunda kalınmıştır.
2. Türk tarım ürünlerinin fiyatı gerilemiş ve ihracat gelirleri azalmıştır.
3. Türkiye yapacağı ithalatın finansmanı için borç para bulmakta zorlanmaya başlamıştır.
4. 1929 yılında dış ticaret açığı artmış, fakat 1930'dan itibaren dış ticaret kontrol altına alınmış, tam tersine fazlalık veren bir yapıya geçilmiştir.

Bu gelişmeler devletin ekonomik politikasında keskin sayılabilecek bir değişikliği oluşturmuş ve devlet sanayileşme hareketinde bizzat müteşebbis olarak rol almıştır. Türkiye iktisadi kalkınmayı hızlandırmak ve yeni kapasiteler yaratarak krizle mücadele yolunu seçmiştir. Özellikle 1932 yılından itibaren, bir dizi yeni iktisat politikası ve araçları ile devlet işletmelerinin öncülüğünü yapacağı bir sanayileşme hareketine girişilmiştir. Bütün bu gelişmelere rağmen özel sektörü güçlendirici önlemler de alınmaya devam edilmiş, 1934 yılından itibaren Birinci Sanayi Planı uygulanmaya başlanmıştır. Bu planın uygulamadaki en belirgin özeliği yatırımların planlanan dan daha kısa sürede sonuçlanmasıdır. Beş yılda gerçekleşmesi beklenen yatırımların iki- üç yıl gibi kısa süre içinde sonuçlanması, birincisine göre daha geniş ve ayrıntılı olan, İkinci Sanayi Planının İki yıl önce (1936) düzenlenmesi imkânını ortaya çıkarmıştır.

Türkiye'nin uyguladığı devletçi politikaların da etkisiyle, Sümerbank ve Etibank, gibi önemli yatırımları gerçekleştiren bankaların açılması; şeker, dokuma, kâğıt sanayi işletmelerinin kurulması; geniş ölçüde demiryolu, şose ve liman inşaatlarının gerçekleştirilmesi sağlanmıştır. Ayrıca sanayi üretiminin artması ile ithalat oranı düşürülmüş, dış ödemeler dengesinin olumlu yönde gelişmesi sağlanmıştır. Dünyanın her köşesini büyük oranda etkileyen ekonomik krize rağmen fazla dış borç almadan birçok altyapı yatırımlarının büyük oranda gerçekleştirilmesi sağlanmıştır.

KAYNAKLAR

1. ARŞİV

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

2. ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLER

AKTAN, Reşat, *Türkiye İktisadı*, Ankara, 1972.

ALKİN, Erdoğan, *Uluslararası Ekonomik İlişkiler*, İstanbul, 1978.

ARMAOĞLU, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914–1980), Ankara, 1987.

ARRIGHI, Giovanni, *Uzun Yirminci Yüzyıl*, (Çeviren: Recep Boztemur), Ankara, 2000.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1961.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam Mustafa Kemal (1922–1938)*, C.III, İstanbul, 1999.

BAŞOL, Koray, *Türkiye Ekonomisi*, İzmir, 1983.

BEAUD, Michel, *Kapitalizmin Tarihi*, Ankara, 2003.

BOSTANCI, Naci, *Kadrocular ve Sosyo-Ekonomik Görüşleri*, Ankara, 1990.

CİLLOV, Halûk, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, 1962.

ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye'de Liberalizm (1860–1990)*, Ankara, 1992.

_____, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, (1839–1950), İstanbul, 2004.

CELEBİCAN, Gürgân, “Atatürk Döneminde Para-Kredi Siyaseti ve Kurumlaşma Hareketi”, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 23-34.

DURU, Cihan – TURAN, Kemal – ÖNGEOĞLU, Abdurrahman, *Atatürk Dönemi Maliye Politikası*, I. Kitap, Mondros'tan Cumhuriyete Mali ve Ekonomik Sorunlar, Ankara, 1982.

ERGİL, Doğu, *Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi*, Ankara, 1981.

HALE, William, *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, (Çeviren: Ahmet Fethi), İstanbul, 1996.

HAMİTOĞULLARI, Beşir, “Atatürk Devletçiliği ve Ekonomik Bağımsızlık”, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 105–132.

İLOĞLU, Asım Süreyya, *Türkiye Ekonomi Kurumunun Kuruluşu ve 1929–1973 Yıllarındaki Çalışmalarına Toplu Bir Bakış*, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları, Ankara, 1974.

İNAN, Afet, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933*, Ankara, 1972.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.

KAZGAN, Gülten, *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, İstanbul, 1988.

KENNEDY, Paul, *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri*, (1500'den 2000'e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (Çeviren: Birtane Karanakçı), Ankara, 1991.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2010-20/1

KURUÇ, Bilsay, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası I (1929–1932)*, Ankara, 1988.

MANGO, Andrew, *Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu*, İstanbul, 2007.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*, Ankara, 1974.

ÖLÇEN, Ali Nejat, “1923–1938 Döneminde Birinci ve İkinci Sanayi Plânları”, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 133-151.

ÖZCAN, Enver, *Ekonomik Bunalımlar*, Ankara, 1981.

PARASIZ, İlker, *Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Kütahya, 1998.

SAĞLAM, Dünder, *Türkiye Ekonomisi*, Ankara, 1978.

TEKELİ, İlhan-İLKİN, Selim, *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Ankara, 1983.

TEZEL, Y. Sezai, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, İstanbul, 1994.

TOKGÖZ, Erdiñç, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914–2007)*, Ankara, 2007.

TÖRE, Nahit, “Atatürk Döneminin (1923–1938) Dış Ekonomik İlişkiler Politikası”, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 45–62.

TURAL, M. Akif, *Atatürk Devrinde İktisadi Yapılaşma ve Celâl Bayar (1920–1938)*, Ankara, 1987.

TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923–1938)*, 3.Kitap, I. Bölüm, Ankara, 1995.

TÜRK, İsmail, *Maliye Politikası ve Çağdaş Bütçe Teorileri*, Ankara, 1969.

Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1973.

ÜLKEN, Yüksel, *Atatürk ve İktisat*, Ankara, 1984.

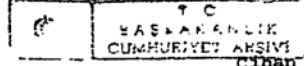
YAMAN, Ahmet Emin, *Kurtuluş Savaşında Anadolu Ekonomisi 1919–1922*, Ankara, 1998.

YAVUZ, Bilge, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919–1922)*, Ankara, 1994.

YEŞİL, Ahmet, *Türkiye'de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş*, Ankara, 1988.

ZARAKOĞLU, Avni “1929–1930 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Türk Ekonomisi ve Alınan Krizle Mücadele Tedbirleri”, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınları, Ankara, 1982, s. 89–103.

EK

Cihan buhranının cihan iktisadiyatı ile
memleketimiz iktisadiyatı üzerine
yaptığı tesirlerin derecesi hak-
kında kısa bir tetkik.

Tetkikimizi iki müstakil fasla ayırdık:

Evvelâ, 1929 senesi son baharında Amerika Müttehede'sinde başlayan ve 1930 senesi gayelerine doğru diğer büyük sınaî memleketleri dahi temâmile ihata ettikten sonra bilumum ziraf memleketleri de istilâ eden cihan buhranından ve bunun cihan iktisadiyatı üzerine yaptığı te-sirler ile bugünkü faaliyeti derecesinden;

Saniyen, cihan iktisadiyatının bir cüz'ü olması hasebile, memleketimiz iktisadiyatının hissesine isabet eden buhran payından bahsedeceğiz.

(Tetkikatımızda lüzumu sırasile istimal ettiğimiz rakamları Merkez Bankası tarafından neşredilen üç aylık bültenler ile Beynelmilel Ticaret Odası, Cemiyeti Akvam ve Berlin Kon-jonktür Enstitüsü neşriyatından aldık.)

TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI

Doktor Esat Sabit

H. K. Ç.
10-7-36

- 31 -

030 10 0 0 / 166 155 5

Ek: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Müdürü Dr. Esat Sabit'in "Cihan buhranının iktisadiyatı ile memleketimiz iktisadiyatı üzerine yaptığı tesirlerin derecesi hakkında kısa bir tetkik" başlığı ile 10.06.1936 tarihinde hazırlanmış olduğu rapordan alınmış bazı sayfalar. Bkz. *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 116. 155. 5.

gerek inişte, muhtelif şerait ve muhtelif âmillerin tesirile muhtelif tahavvüller geçirir. Mevzumuz müsait olmadığı için burada bu cihetleri tetkik edemeyeceğiz; konjektür hakkında yapmış olduğumuz ^{diğer} bir tetkiki lef ile sadedimize avdet ediyoruz.

Memleketimiz iktisadiyatı, bünyevî tarzı teşekkülü noktai nazrından sağlan ve nispeten sade olması hesabına, cihan buhranının tevlit ettiği hasarattan tehlikeli derecede müteessir olmamıştır ve buhranın tevlit ettiği şeraite kolaylıkla tabi olarak, büyük bir gayrı tabiiyet göstermeden seyrine devam etmiştir.

Buhranın tevlit ettiği cihan iktisadiyatı nispetensizliği neticesi olarak 1929 senesinden 1932 senesi nihayetine kadar kıymet itibarile kaybettiği miktara gelince, berveği zir olmuştur:

- 1929 senesinde takriben 411 milyon liraya baliğ olan haricî ticareti
- 1930 " " 293 " "
- 1931 " " 253 " "
- 1932 " " 187 " " immiştir. Yani haricî ticaretimiz, buhranın bidayetinden 1932 senesi nihayetine kadar kıymetinden takriben 2,2 mislini kaybetmiştir. Acaba daha ziyade ^{şerh} edecekmidir?

Bu suale cevap verebilmemiz için 1933 senesinin kıymet itibarile haricî ticaret yekûnunu bulmalıyız.

Bu yekûnu bulmamız, evvelâ,- cihan ticaretinde olduğu gibi 1932 senesinden itibaren haricî ticaretimizde istikrar hasil olup olmadığını;

Soniyen,- mezkûr senenin haricî ticaret yekûnu tedennîsi oranının, 1929 senesi kıymet yekûnuna nazaran % 70 nispetinde fazla, yahut eksik olduğunu tespit edebilmemize yardım edecektir.

Eğer, 1932 senesinden itibaren haricî ticaretimizin istikrar kesbettiği ve 1933 senesi haricî ticaret yekûnumuzun tedennî nispetinin 1929 senesi haricî ticareti yekûnuna nazaran % 70 nispetini geçmediği tezahür ederse, mesele halledilmiş olur.

+ + + + +

030	10			168	155	2
-----	----	--	--	-----	-----	---